

انسانی مانتاتے ابلاغ و بیچ ماں بولی دا کردار

THE ROLE OF MOTHER TONGUE IN HUMAN BELIEVES AND COMMUNICATION

Abstract:

Present research paper is about the role of mother tongue in human believes and communication. Communication is to convey one's thinking, feelings and information to others in their actual meanings. Basic, effective and most important tool of communication is tongue. Mother tongue is the most comfortable way of communication for a person. Complete and perfect communication depends on the language. One can express himself better in his mother tongue. It is also the best way of education for a child. Mother tongue is the easiest way for a person to communicate his thoughts, feelings and ideas to others. It is also a proper way to understand the things. On the other hand believe is the compulsory part of human's life. Believe belongs to the religion and language. Relations depend on believes. While believe directly attach with religion and culture. Muslim Suffies played a vital role for suppression of Islam in Punjab. They used local languages for preaching. The suffies who did poetry in local language for communication become

more famous and popular than others. In present research paper detailed discussion has been presented in this regard.

Keywords: Mother Tongue, Human Believes, Communication, Information, Tool of Communication, Complete and perfect Communication, Way of Education, Religion and Culture, Muslim Suffies.

لوکائی وچ جان پچھان تے دو جیاں نال وچار وٹاندر بندے دیاں مڈھلیاں جبلتیاں وچوں اک اے۔ جے دو جے لوک اوہنوں نہ جانن تے اوہ سماج وچ سکون بھری تے سکھی حیاتی نہیں گزار سکدا۔ بندہ اپنے سماجی رشتیاں تے تعلقات پاروں سکھدا تے حیاتی نوں اگے ودھاندا اے۔ سماجی تعلقات دا مڈھلا تعلق بندے دی زبان تے و بہار نال اے۔ و بہار وچ بندے دا رویہ تے رجحان دوویں آجاندا ہے۔ بندے دا رجحان جس پاسے چوکھا ہووے گا اوہدے تعلقات اوس کھیترو وچ ترقی پان گے۔ جیویں دین تے مذہب ول رجحان رکھن والے لوکاں دے تعلقات مذہبی قسم دے لوکاں نال چوکھے ہوندے نیں ایسے طرح سیاسی رجحان رکھن والے لوکاں دے تعلقات سیاست داناں نال تے کاروباری رجحان رکھن والے لوکاں دے تعلقات کاروباری لوکاں نال چوکھے ہوندے نیں۔ دو جا بندے دا رویہ ہوندا اے۔ اوہدے تعلقات دا بننا تے ٹٹنا اوہدے رویے اُتے وی منحصر ہوندا اے۔ چنگے رویے اوہدے تعلقات نوں ودھا دیندے نیں تے بھیڑے رویے اوہدے سکھیاں تے سچناں نوں وی اوہدے توں دُور کر دیندے نیں۔ رجحان تے رویے دے نال تہی شے اوہدی زبان اے جیہڑی سماجی پدھر اُتے اوہنوں دو جیاں نال جوڑدی یاں دو جیاں توں وکھ کردی اے۔ سگوں زبان اوہ مڈھلا ہتھیار اے جیہڑا بندے نوں سماج نال جوڑدا یاں سماج توں وکھ کردا اے۔ زبان رُحمان تے رویہ انسانی ابلاغ دے مڈھلے جواں وچوں نیں۔

ابلاغ اپنے خیالاں، احساساں جذبیاں تے معلومات نوں دو جیاں تک اوسے حالت وچ اپڑاون داناں جس حالت وچ بندہ دو جیاں تاکیں اپڑانا چاہندا اے۔ ابلاغ دی مڈھلی تے

سب توں اہم قسم لسانی ابلاغ اے۔ جیہدے وچ بندہ لسان یعنی زبان استعمال کردا اے۔ زبان ای فصیح ابلاغ دا بہترین، مؤثر ترین تے بنیادی ہتھیار اے۔ فصیح ابلاغ دا مطلب کسے غلطی توں پاک کامل ابلاغ اے۔ فصیح ابلاغ لئی سب توں ودھ موقع ماں بولی وچ ہوندا اے۔

اپنا سنیہا یا مطلب دو جیاں تک اپڑان لئی زبان نوں اک ہتھیار دے طور تے ورتیا جاندا اے۔ اپنے جذبیان نوں بولی راہیں دو جیاں تک اپڑان لئی روئیہ وی اہم ہوندا اے۔ زبان راہیں گل بات نوں لسانی ابلاغ آکھیا جاندا اے۔ ابلاغ دامادہ ”بلغ (ب۔ل۔غ)“ توں اے جیہدا مطلب سنیہا اپڑانا اے۔ انگریزی وچ ایہنوں Communication آکھیا جاندا اے۔ ابلاغ بندیاں دے بندیاں نال رابطے نوں وی آکھیا جاندا اے جیہدا تعلق حواس خمسہ نال اے۔ کسے نال افہام و تفہیم پیدا کرنا وی ابلاغ اے۔ عمومی طور تے اشاریاں، زبان، رنگاں تے روئیے دے ذریعے ابلاغ کیتا جاندا اے۔ نظریاں، خیالاں، معلومات تے اطلاعات نوں اک تھاں توں دوجی تھاں لے جانا یا اک بندے توں دوجے بندے تک اپڑانا وی ابلاغ دے زمرے وچ آندا اے۔ دو بندیاں دا اک دوجے دی گل دے مفہوم نوں سمجھ لینا کامیاب ابلاغ اے۔ انسان اپنے سابقہ تجربات، مشاہدیاں تے موجودہ ضرورتاں دے مطابق کسے گل دے مفہوم نوں سمجھ کے اگے ٹوردا اے۔ آکسفورڈ لینگویج ڈکشنری وچ ابلاغ یعنی Communication دا مطلب ایہ دسیا گیا اے:

The imparting or exchanging of information by speaking, writing or using some other medium.⁽¹⁾

مطلب بولن، لکھن یا دوجے کسے ذریعے نال معلومات دی فراہمی یا تبادلہ Communication اے۔ جے ابلاغ کرنے والے دی گل سنن والے دے ذہن وچ پوری طرح بہ جاوے تے ایہ بلاغت اے۔ جے کلام کردیاں کردیاں گل اگلے بندے تک کسے عیب تے کجی توں بغیر منتقل ہو جاوے تے ایہ فصاحت اے۔ ابلاغی مہارتاں دیاں قسماں بارے ”سنجھنا چنا“ دے اک مضمون وچ تن قسماں دا ذکر کیتا گیا اے:

”لسانی تقریری ابلاغ۔ لسانی تحریری ابلاغ تے غیر لسانی ابلاغ۔“⁽²⁾

زبان اظہار دا سب توں بہترین ذریعہ اے۔ جیویں اسیں پہلے گل کر آئے ہاں اظہار

دے بہت سارے ذریعے ہوسکدے نیں۔ جیویں اشارے، نشانات تے تصویراں وغیرہ پر زبان دے مقابلے وچ ایہ سارے ناکافی نیں۔ آکسفورڈ انگلش ڈکشنری وچ زبان دی شرح انج کیتی گئی اے:

The language which a person has grown up speaking from early child hood.

Mother tongue, the first language you learn, you are a baby rather than a language learned at school or us an adult. (3)

زبان توں مراد اوہ بولی اے جیہڑی کوئی بچہ اپنے بالین توں ای سُن دا تے بول دا اے۔ ایس بولی نوں اسیں اوہدی ماں بولی وی آکھنے آں۔ ماں بولی اوہ مڈھلی بولی اے جیہڑی بچہ سکھداتے سمجھدا اے۔ نیلسن منڈیلا (1918ء۔ 2013ء) آکھیا سی جے تسیں لوکاں دے ذہناں وچ کجھ پانا چاہندے او تے اوہناں نوں سمجھ وچ آن والی زبان وچ گل بات کروتے جے تسیں اوہناں دے دلاں نوں چھونا چاہندے او تے اوہناں دی ماں بولی وچ گل بات کرو۔ 4 ماں بولی بچے دی نیم شعوری بولی ہوندی اے جیہدے وچ اوہ سُننے ویکھدا اے۔ خبرے ایسے کر کے آکھیا جاندا اے:

Language is Biological

زبان کسے قوم دی شناخت ہوندی اے۔ کیوں جے زبان دا تعلق سماج دے سیاسی، سماجی، معاشی تے تعلیمی معاملات نال ہوندا اے۔ ایسے لئی آکھیا جاندا اے کہ زبان تے سماج اک سکے دے دو رخ نیں۔ سماج دا زبان نال گوڑھا رشتہ اے۔ زبان تے سماجی تعلقات پیداواری عمل دے دوران وجود وچ آئے سن۔ ثقافت قوماں نوں جوڑ کے رکھدی اے تے زبان ثقافت نوں قائم رکھن دا کم کردی اے۔ ایس حوالے نال نوجواناں دی ویب سائٹ تے موجود مضمون ”مادری زبان دی اہمیت“ وچ بیان کیتا گیا اے:

”زبان کسی بھی قوم کی جغرافیائی، تہذیبی، ثقافتی، سیاسی، سماجی اور معاشی تاریخ کا آئینہ دار ہوتی ہے۔ زبان ایک سماجی عمل ہے کیوں کہ سماجی پیداواری عمل کے ذریعے زبان وجود میں آئی۔ زبان انسانی

عمل کو شعوری انداز سے جوڑے رکھنے کا کام کرتی ہے۔ زبان ایک طرف اظہار کا ذریعہ ہے تو دوسری طرف معلومات کا ذریعہ ہے۔

انسانی سوچ کا براہ راست اظہار زبان ہے۔“ (5)

ابتھوں ایہ گل نتردی اے کہ زبان تعلقات دے قائم کرن وچ بنیادی کردار ادا کردی اے۔ دوجے پاسے زبان نوں ابلاغ دا ڈھلا سوماوی قرار دتا جاندا اے۔ زبان تے ابلاغ دے آپسی تعلق بارے حماد رضا نے اپنے مضمون ”زبان اور ابلاغ“ وچ انج وضاحت کیتی اے:

”ہر ماہر ابلاغیات یہ اچھی طرح سے جانتا ہے کہ زبان اور ابلاغ

کا آپس میں چولی دامن دا ساتھ ہے۔ آپ اپنی مادری زبان میں اپنا

مافی الضمیر زیادہ سہولت اور وسیع انداز میں بیان کر سکتے ہیں۔“ (6)

ایس وقت دنیا وچ لگ بھگ چھ ہزار زبانوں بولیاں جا رہیاں نیں۔ نوآبادیاتی عہد دے عروج تے زبانوں نوں Marfinalized کیتا گیا۔ ثقافتی انتظام دے عمل پاروں مقامی زبانوں تیزی نال آلپ ہوئیاں۔ نوآبادیاتی نظام دی باقیات دے طور تے ہوند وچ آن والے عالم گیر سرمایہ دارانہ نظام نے انسانی تاریخ وچ زبانوں نوں سب توں زیادہ نقصان پہنچایا اے۔ اقوام متحدہ نے زبانوں دی اہمیت تے گلوبلائزیشن پاروں زبانوں تے اوہناں توں وابستہ تہذیبیاں نوں لاحق خطریاں نوں محسوس کردیاں 2008ء تے 2019ء نوں زبانوں تے مقامی زبانوں دا ورہا قرار دتاسی۔ مگروں 2022ء توں 2032ء دے دہاکے نوں مقامی زبانوں دا دہاکا قرار دتا اے۔ تاں جے ایہناں زبانوں نوں محفوظ کیتا جاسکے۔ مقامی زبانوں دے تحفظ نال سماجی ایکلتا، ثقافتی حقوق، پائیدار ترقی تے حیاتیاتی تنوع دا وی تحفظ کیتا جاسکے گا۔ زبانوں آپسی تعاون نوں مضبوط کرن، سماج دی تعمیر، ثقافتی ورثے دی حفاظت تے سیاسی تحریک نوں متحرک کرن وچ اہم کردار ادا کردیاں نیں۔ ایس پکھوں اپنے مضمون ”اجو کے سے وچ پنجابی زبان، ادب تے کلچر دی لوڑ“ وچ ڈاکٹر فوزیہ حنیف نے لکھیا اے:

ماں بولی بندے دی ہوند تے طاقت ہوندی اے۔ ایہ جہنی مضبوط تے

زور آور ہووے گی اونے ای بندے دے خواب، ارادے تے

مقاصد اچھے ہون گے ..... انسانی حیاتی دے ارتقائی سفر دی

تاریخ دا مطالعہ کیتا جاوے تاں بندے دے دھرتی اُتے پیر رکھن
دے نال ای اوہنوں اپنے احساسات تے وچار دو جیاں نال سانجھے
کرن لئی اک پاسے زبان دی لوڑ پئی تے دوجے پاسے ڈھڈ بھرن
لئی ان پانی دا جتن کرنا پیا۔ (7)

پنجاب اُتے انگریزی تسلط دے قائم ہون مگروں اتھے وی لارڈ میکالے (1800ء۔ 1859ء)
دی ایجوکیشن پالیسی 1935ء دا نفاذ کیتا گیا۔ جیہدے پاروں پنجابیاں کولوں اوہناں دی ماں بولی
کھوہ لئی گئی۔ ایس پالیسی دے حوالے نال ڈاکٹر غلام حسین ذوالفقار نے اپنی کتاب ”تاریخ
یونیورسٹی اور نیشنل کالج“ وچ لکھیا اے:

1835ء میں تعلیمی کمیشن قائم کیا گیا۔ جس کے چیئرمین لارڈ میکالے
تھے۔ کمیشن کے ارکان اس اہم مسئلے پر دو گروہوں میں تقسیم ہو گئے
کہ برعظیم کے باشندوں کو علوم کی تعلیم دیسی زبانوں میں دی جائے یا
انگریزی کے ذریعے سے۔ لارڈ میکالے نے اس مرحلے پر اپنا
صدارتی ووٹ دے کر فیصلہ انگریزی کے حق میں کر دیا۔ اس طرح
برعظیم کا آئندہ تعلیمی نظام ایک ایسی بنیاد پر استوار ہونا شروع ہوا جس
کی خشیتِ اول ہی ٹیڑھی رکھی گئی۔ (8)

ایس طرح پنجابیاں نوں غلامی دی سب توں وڈی سزا ماں بولی توں علمی تے تعلیمی
دُوری دی صورت وچ ملی۔ ایہ سزا پنجابی اچ دی پورے بھار نال بھگت رہے نیں۔ پنجابیاں نوں
اچ وی اوہناں دی ماں بولی وچ تعلیم نہیں دتی جا رہی۔ جد کہ ماہرین تعلیم دا مننا اے کہ بچے لئی
مڈھلی تعلیم اوہدی ماں بولی وچ ای ہونی چاہی دی اے۔ ایس حوالے نال ڈاکٹر صوفیہ یوسف دا
آکھنا اے:

زیادہ تر وقت بچے سے بات کرنے والی شخصیت اس کی ماں ہوتی
ہے۔ بچے کی ذہنی و نفسیاتی تشکیل پر اس تعلق کے گہرے نقوش ثبت
ہوتے ہیں اور اس کی فکری نشوونما میں بہت اہم کردار ادا کرتی ہے۔
ماں کی زبان ایک فرد کی شخصیت پر زبردست اور مثبت اثر ڈالتی ہے۔

اور اسے پر اعتماد بناتی ہے۔ (9)

ایہ تسلیم شدہ حقیقت اے پی سماجی تعلقات دے جڑن دی اہم وجہ تے ابلاغ دا مڈھلا سو ماں بولی ہوندی اے۔ کیوں جے ماں بولی وچ ابلاغ فطری ہوندا اے۔ جیہدے وچ گل دے اظہار یا گل نوں سمجھن لئی ترجمہ کاری دے عمل توں گزرنا نہیں پیندا۔ فصیح ابلاغ لئی بولی دی سوجھ ای ضروری نہیں ہوندی سگوں اوہدا بولن تے سنن والے نال قلبی تے نفسیاتی تعلق وی ضروری ہوندا اے۔ ایہ قلبی تے نفسیاتی تعلق سب توں ودھ ماں بولی نال جڑیا ہوندا اے۔ جیویں ڈاکٹر صوفیہ یوسف نے لکھیا اے:

مادری زبان کو سیکھنا تنقیدی سوچ کی مہارتوں اور دوسری زبانوں کو سیکھنے اور خواندگی کی مہارتوں کو بہتر بنانے کے لیے بھی بہت ضروری ہے۔ (10)

پنجابی زبان کروڑاں لوکاں دی ماں بولی دا درجہ رکھدی اے۔ پنجابی بولن تے سمجھن والے پاکستان تے بھارت توں دکھ شرق و غرب دے بہت سارے مکاں وچ کھلے ہوئے نیں۔ پنجابی بولی لئی دو وڈیاں لپیاں شاہ مکھی تے گرمکھی ورتیاں جاندیاں نیں۔ ایس توں دکھ ہور وی کئی لپیاں وچ پنجابی لکھی جاندی رہی اے یا لکھی جاسکدی اے۔ پنجابی دے درجناں لہجے ایہدی وسعت تے خوب صورتی نوں چارچن لاندے نیں۔ عصر حاضر وچ پنجابی زبان دے بولن والیاں دی سب توں زیادہ تعداد پاکستان وچ اے۔ جیہدے بارے ڈاکٹر ناصر رانا نے لکھیا اے:

پنجابی زبان سب توں ودھ پاکستانی پنجاب وچ بولی جاندی اے۔
جتھے ایہدے بولن والیاں دا تناسب کل آبادی دا 48 فیصد اے۔
جیہڑا وطن عزیز دی کل آبادی تقریباً 24 کروڑ چوں پونے 13 کروڑ
بن دا اے۔ (11)

تقریباً 24 کروڑ آبادی دے ملک پاکستان وچ بالان نوں پلے گروپ توں ای انگریزی پڑھائی جاندی اے۔ سکولاں، کالجوں تے یونیورسٹیاں وچ سوائے مشرقی زبانوں دے باقی سارے مضموناں لئی ذریعہ تعلیم انگریزی اے۔ ایس لئی پڑھے لکھے طبقے دی اکثریت

انگریزی زبان توں واقفیت رکھ دی اے۔ ایہدے باوجود پاکستان دے قومی نشریاتی رابطے تے دکھائے جان والے چینلاں وچ انگریزی زبان دے چینل نہ ہون دے برابر نیں۔ جیہدی وجہ ایہ اے کہ پنجاب دا پڑھیا لکھیا طبقہ انگریزی زبان توں چنگا بھلا واقف ہون دے باوجود وی انگریزی چینل دیکھنا پسند نہیں کردا۔ قدرتی طور تے بندے دی جڑت اوس بولی نال ہوندی اے جیہدے وچ بولنا تے سمجھنا اوہدے لئی آسان ہوندا اے۔ ایہ زبان لامحالہ اوہدی ماں بولی ای ہوندی اے۔ پاکستان دے زیادہ تر چینل اردو وچ نیں۔ پنجابیاں لئی انگریزی دی نسبت اردو نوں سمجھنا زیادہ مشکل نہیں ہوندا ایس لئی پنجاب وچ اردو چینلاں دی ریٹنگ زیادہ ہوندی اے۔ جون 2024ء وچ Media Voir دے اک سروے مطابق حسب ذیل میڈیا چینل پاکستان وچ زیادہ دیکھے گئے:

بول نیوز۔ اے آر وائی نیوز۔ جیو نیوز۔ سما نیوز۔ 92 نیوز۔ دنیا نیوز۔

ہم نیوز۔ جی این این۔ نیو نیوز۔ لاہور نیوز۔ (12)

جے پاکستانی چینلاں تے چلائے جان والے پروگراماں دا ویروا کریے تے ایہ اندازہ ہوندا اے کہ پاکستانی چینلاں اُتے چلائے جان والے پسندیدہ پروگراماں وچ طنز و مزاح والے ٹاک شوں دی ریٹنگ باقی پروگراماں دی نسبت زیادہ ہوندی اے۔ حنا انیس دی اک رپورٹ موجب:

”ہنسنا منع ہے“ کے ساتھ ساتھ ہلکے پھلکے مزاح پر مبنی دیگر شوں میں

”ہوشیاریاں“، ”مذاق رات“، ”حسب حال“، ”سپر اوور“، ”کسوٹی“ اور

”شب دیگ“ بھی ناظرین کے چہروں پر مسکراہٹیں بکھیرنے میں

کامیاب رہے۔ (13)

ایہ وی حقیقت اے کہ اُتے بیان کیتے گئے ٹی وی پروگراماں دی پسندیدگی دی وڈی وجہ ایہناں دے مکالمیاں وچ پنجابی زبان دا بہت زیادہ استعمال اے۔ کیوں جے مکالمہ کرن والے جدوں تک اپنی ماں بولی نوں اختیار نہیں کردے اوہناں دے بولاں وچ جان ای نہیں پیندی۔ ماں بولی دے ورتارے دی وجہ نال ایجھے مکالمے دل دے نیڑے محسوس ہوندے نیں۔ دل وچوں نکلن والے بول ماں بولی وچ ہوندے نیں۔ ایسے لئی اوہ بہتے فطری تے خالص ہوندے

نیں۔ ایسے کر کے سُنن والے دے دل وچ اُتر جاندے نیں۔ تدوں ای سارے ماہرین لسانیات دی ایہ متفقہ رائے اے کہ ماں بولی توں زیادہ کوئی دوجی زبان مؤثر نہیں ہوسکدی۔

مانتا بندے دیاں مڈھلیاں جبلتاں وچوں اک اے۔ منے جان دی چاہ ای بندے نوں ساری حیاتی حرکت وچ رکھدی اے۔ مانتا دا مڈھلا تعلق مذہب یا عقیدے تے بولی نال ہوندا اے۔ مطلب کسے نوں منن دا سبب یاں تے مذہب ہوندا اے یاں فیر زبان۔ لوکائی دی محبت یاں نفرت دا تعلق وی مذہب تے عقیدے دی بنیاد اُتے ہوندا اے۔ دنیا دیاں دکھ وکھ قوموں دے اُلٹ اسلام وچ قومیت دا تصور مذہب دی بنیاد اُتے اے۔ قومیت وی انسانی محبت یا نفرت دی بنیاد ہوسکدی اے۔ ایس پکھوں پنجاب دے خطے دی صورتِ حال وی بڑی دل چسپ اے۔ اتھے مڈھ قدیم توں ای مذہبی تے روحانی مانتا بہت زیادہ اے۔ خاص طور تے مسلمان صوفیاں دی آمدگروں اسلام اتھے سب توں وڈے دین دی حیثیت وچ اُبھریا۔ ایہ مسلمان صوفی مذہبی حوالے نال اعلیٰ تعلیم یافتہ سن۔ مسلماناں دی مذہبی زبان عربی اے تے ہندوستان آن والے بہتے صوفیاں دی ماں بولی فارسی سی۔ مسلمان بادشاہواں دی ہندوستان آمدگروں اتھے فارسی نوں سرکاری زبان دا درجہ حاصل ہو گیا سی۔ جیہڑا کسے نہ کسے طور تے انگریزاں دے تسلط تک قائم رہیا۔ ہندوستان وچ مسلم عہد حکومت دے دوران عربی تے فارسی اعلیٰ تعلیم دا ذریعہ سن۔

پنجاب وچ آن والے مسلمان اصفیاء عام لوکائی لئی ہدایت تے تبلیغ دین دا فریضہ انجام دیندے رہے۔ ایہ بزرگ نہ صرف ظاہری طور تے اعلیٰ پائے دے عالم دین سن سگوں روحانی تے باطنی پکھوں وی بہت اعلیٰ درجے تے فائز سن۔ جس پاروں خواص و عوام وچ اوہناں دی مانتا بہت زیادہ سی۔ ایہناں بزرگاں عام لوکاں نال گل بات لئی اوہناں دی ماں بولی نوں ای اختیار کیتا۔ لوک اوہناں دے سنیچے نوں سن کے تے اوہناں دے عمل نوں ویکھ کے اوہناں دے گرویدہ ہوئے۔ اتھے مسلمان صوفیاں دی مانتا نری مسلماناں تک ای محدود نہیں سگوں دوجیاں مذہباں دے منن والے وی اوہناں دے عقیدت مند نیں۔

مسلمان اپنے صوفیاں دی مانتا مذہبی حوالے نال بہت زیادہ کردے نیں۔ جیویں ہندوستان وچ حضرت داتا گنج بخشؒ، حضرت خواجہ معین الدین چشتیؒ، حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ، حضرت خواجہ محمد باقیؒ، حضرت مجدد الف ثانیؒ تے حضرت میاں میر قادر علیؒ تے دوجے

ہزاراں بزرگاں دی مثال دتی جاسکدی اے۔ ایہناں بزرگاں دے نال کجھ صوفی اچھے وی سن جینہاں مذہبی حوالے دے نال نال تہذیبی حوالے نوں وی ساہمنے رکھیا۔ مسلمان ایہناں صوفیاں دی ماننا تہذیبی حوالے نال وی کردے نیں جیویں شاہ حسینؒ، سلطان باہوؒ، بلھے شاہؒ، وارث شاہؒ، مولوی غلام رسول عالم پوریؒ، سچل سرمستؒ، میاں محمد بخشؒ، خواجہ غلام فریدؒ تے انج دے دو بے شمار پنجابی صوفی شاعر نیں۔ مسلماناں توں وکھ دو بے مذہباں دے منن والے وی ایہناں صوفی شاعراں نوں تہذیبی حوالے نال من دے نیں تے اوہناں دے کلام پاروں اوہناں نال محبت تے عقیدت رکھدے نیں۔ پنجابی دے صوفی شاعراں دا ایہ حوالہ بہت مضبوط تے نکلڑا اے۔ ایہی وجہ اے پئی اوہ بہت سارے دو بے صوفیاں توں زیادہ عوامی مقبولیت تے ماننا رکھدے نیں۔

خبرے ایسے پاروں منیر نیازی نے آکھیا سی:

جیہڑیاں تھاواں صوفیاں جا کے لئیاں مل
اوہ اوہناں دے درد دی تاب نہ سکیاں جھل
اکو کوک فرید دی سُنے کر گئی تھل (14)

پنجابیاں دا دوجا وڈا مذہب سکھ مت اے۔ سکھ مت وچ وی مذہبی ماننا بہت زیادہ اے۔ پنجابی سکھ مت دی مذہبی بولی وی اے تے ثقافتی یا ادبی بولی وی۔ ایس پاروں سکھ ماننا وچ زبان تے مذہب دا فرق نہیں۔ اوہناں دی گرنٹھ وی پنجابی وچ اے۔ جیہدے وچ وکھو وکھ شاعراں دا کلام شامل اے۔ سکھاں دی مذہبی کتاب ثقافت، ادب تے مذہب دا مجموعہ اے۔ گرنٹھ صاحب وچ جیہڑے شاعراں دا کلام شامل کیتا گیا اے سکھ مذہب وچ اوہناں شاعراں دی ماننا بہت ودھ اے۔ ایس کتاب وچ بابا فرید دا کلام وی شامل اے۔ ایہی وجہ اے کہ سکھاں وچ اوہناں دی ماننا وی بہت زیادہ اے۔

پنجابی مسلماناں لئی مذہبی زبان عربی تے ادبی یا ثقافتی زبان پنجابی ہون پاروں ماننا وچ دونواں پکھاں دا عنصر موجود اے۔ تدوں ای اسیں ویکھنے آں پئی جیہڑے مسلمان صوفیاں نے پنجابی نوں ذریعہ اظہار بنان دے نال نال ایہدے وچ ادب تخلیق کیتا اوہناں دی ماننا دو بے صوفیاں دی نسبت زیادہ اے۔ مسلمان صوفیاں نوں منن والیاں وچ مسلماناں توں وکھ دو بے مذہباں دے لوکاں دی وی وڈی گنتی شامل اے۔ جیہدی مڈھلی وجہ اوہناں دا ابلاغ لئی

عام لوکائی دی ماں بولی نوں اختیار کرنا اے۔ پنجابی صوفی شاعراں نے اپنے کلام راہیں عام لوکاں وچ جو ماننا حاصل کیتی اے اوہدے وچ اوہناں داسنیہا تے خلوص بلاشبہ شامل سی پر ایہ وی حقیقت اے کہ جے اوہ پنجابی توں وکھ کسے ہور زبان وچ ایہ سنیہا دیندے تے اوہناں دی ماننا انج نہ ہوندی۔ مکدی گل ایہ اے کہ فصیح ابلاغ لئی ماں بولی توں ودھ کوئی دوجا ذریعہ کارآمد نہیں ہوسکدا۔ انسانی ماننا لئی مذہب دے نال نال ثقافت، ادب تے ماں بولی وی اونے ای اہم نیں۔ جیہدی جیوندی جاگدی مثال پنجابی دے صوفی شاعر نیں۔

حوالے:

- * Assistant Professor , IPCS. Punjab University, Lahore
- 1_ The Oxford English Dictionary. (Krachi: Oxford Press, 2003) Communication
  - 2_ سبھاچنا۔ مادری زبان کی اہمیت (لاہور: فکر نوجوان ویب، 18 مارچ 2023ء)
  - 3_ The Oxford English Dictionary.(Krachi: Oxford Press, 2003) Language.
  - 4_ <https://www.youthdissent.org/2023/03/08/madri-zuban-ki-ehmit>
  - 5- As Above
  - 6_ حماد رضا۔ زبان اور ابلاغ (لاہور: روزنامہ جسارت، 21 فروری 2022ء)
  - 7_ ڈاکٹر فوزیہ حنیف۔ اجوکے سے وچ پنجابی زبان، ادب تے کلچر دی لوڑ مشمول مضمون کھوج شماره 91 (لاہور: انسٹی ٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز، پنجاب یونیورسٹی، جولائی۔ دسمبر 2023ء) 19، 25
  - 8_ ڈاکٹر غلام حسین ذوالفقار۔ تاریخ یونیورسٹی اور نیشنل کالج (لاہور: جدید اردو ٹائپ پریس، 1962ء) 1-2
  - 9_ ڈاکٹر صوفیہ یوسف۔ مادری زبان اور فکری نشوونما مشمولہ مضمون روزنامہ دنیا (لاہور: دنیا پبلشرز، 21 فروری 2022ء) 8
  - 10_ ایضاً
  - 11_ ڈاکٹر ناصر رانا۔ ماں بولی دی اہمیت تے تہذیبی کردار مشمولہ چھماہی لیکھ شماره 37 جلد 20 (لاہور: لیکھ، جولائی۔ دسمبر 2023ء) 23
  - 12_ <https://www.pakistanitratings.com> 13-07-2024 (01-06PM)
  - 13_ حنا انیس۔ ٹی وی اسکرین مشمولہ سنڈے میگزین روزنامہ جنگ (لاہور: جنگ پبلشرز، 8 جنوری 2023ء) 15
  - 14_ منیر نیازی۔ سفر دی رات (اسلام آباد: دوست پبلی کیشنز، س۔ن۔9)